

nega in državniškega pragmatizma, kot ga npr. sijajno obvladajo Anglosaksonci.

Seveda je sedanja doba možnost za osvoboditev od *želje* po gospodarju le tedaj, če bo sedanji obetaven političen proces spremljal enako intenziven proces svobodnega duhovnega, umetniškega, znanstvenega, filozofskega in religioznega pluralizma, medsebojnega priznavanja razlik in vrednot, pa tudi sposobnost za distanco do lastnega iskanja in lastnih odgovorov, za (samo)ironijo in samorefleksijo. V tem primeru bi bila povečana navzočnost Cerkve in religije sploh v javnosti, njena politična dejavnost in vpliv le sestavina enega od mnogih enakopravnih kulturnih, duhovnih in političnih dejavnikov na Slovenskem, ne pa izraz slovenskega »gospodarja«.

prof. dr.
Boštjan M.
Zupančič,
pravnik
in pisatelj

Ločitev Cerkve od države Pravni in politični okruški klerikalizma

I

V vsaki družbi, ki se spostavi kot država, obstajata dve vrsti najbolj temeljnih pravil o tem, kako naj država kot *proces* – se pravi nekaj, kar traja v času in prostoru, kot nekaj, na kar gledamo *sub specie durationis*, kot določena Wittgensteinovska »jezikovna igra« – *sploh* (in poudarek je tu na *sploh*) deluje. Država namreč *je* svoje pravo. Pravo je njena proprioceptivna zavest in zavedanje nje same

o njej sami, *je* njena istovetnost. Država brez zavesti je kakor človek v komi. Ta se ne udeležuje igre, ki se imenuje človečnost.

Gornje vrstice niso teoretično zastavljene. Nasprotno, predstavljajo ugotovitve, ki morajo biti jasne vsakemu študentu prava in v tem smislu aksiomatične. Zadevajo pa tim. *konstitutivna* pravila, (od tod »*constitutio*« lat. ustava) ki so za državo tisto, kar so pravila o šahu za šah. Šah je (so) ta pravila. *Constituere* v latinščini pomeni nekaj spostaviti, nekaj *ab initio* uvesti, nekaj tako rekoč iz nič, na primer šah kot igro, postaviti kot v sebi zaokrožen mikrokozmos. Pravilen slovenski izraz za latinski »*constitutio*« zato ni ustava, marveč bi bil spostava.

Edina pravila, ki so še bolj temeljna od teh spostavitvenih pravil igre, ki se imenuje država, so pravila o tem, kako naj se spostavijo *sáma ta* pravila: torej pravila o npr. spremembi ustave ali pravila, postopki in dogodki, ki vodijo do same ustave, ali, širše vzeto, do ustavnosti v določeni družbi. Za *ustavnost* v širšem smislu besede je po svojem bistvu zavest družbe in njenih političnih protagonistov o tem, kaj so *druge* države, torej drugod in prej, spostavile kot aksiomatično v svojem delovanju. Navsezadnje namreč ne moremo mimo preprostega dejstva, da je državnost posel kot vsak drug, da ima svoja *naravna* pravila natanko tako, kot jih imata na primer zavarovalništvo ali epidemiologija in da je naravnost teh pravil stvar obče človeške izkušnje in skušnje, obe pa sta navsezadnje izraz pragmatične težnje po delovanju. Kajti država mora predvsem *delovati* – za nasprotje od ideološke tvorbe, na primer komunistične države, ki je izhajala iz predpostavke, da je delovanje drugotno, da je pomembnejša ideja.

Ta čas smo torej *ad oculos* priče nekemu dogajanju, ki – ali vsaj tako se vidi – spostavlja slovensko državnost. Ni bistveno, ali je to popolna suverenost ali gre za konfederalno – karkoli bo to že pomenilo – spekulacija. Bistveno je, da je v slovenski družbi vzhajala zavest o tem, da bi si radi kot družba ustvarili svojo državno zavest o sebi. Torej ustavo in pravo. Tu seveda imamo vso možnost in celo pravico ponoviti vse napake drugih (in si celo izmisliti kakšno izvirno, svojo), to pa niti za joto ne spremeni objektivnega pravnega dejstva, da to so in bodo napake, ki bodo terjale svoj davek: vsaka napaka pri pisanju pravil o šahu kot igri se kasneje maščuje v množici krivic, nelogičnosti in sprijenih učinkov.¹

Prvo napako, ki je bila v tem smislu že storjena, tu prehajamo na naslovno temo, je storil tisti, ki je pisal volivni zakon in je v njem poleg tuje finančne pomoči kandidatom dovolil ime »krščanska demokratska stranka.«²

Tako je nastal absurden učinek, ko se je praktično neobstoječa krščan-

¹ Tu se dotikamo neke druge teme. Vsak programer na primer ve, da računalniškega programa ni mogoče vnaprej dodobra izdelati, da je treba dopustiti možnost, da se kasneje vnašajo bolj ali manj temeljni popravki v delovanju, na primer, nekega programa za obdelovanje teksta. Tudi tu je narava programa, ta pa izhaja iz njegovega namena in je pravzaprav vnaprej dana v svoji postularani optimalnosti, stvar cizelirane obdelave, ki mora biti (1) tudi sprotna in (2) trajna. *Ustavna sodišča* so poleg tega potrebna kot nujen korelat politični majorizaciji, evforiji, kot protiutež psihologiji množice, ki bi državo vse prerada napravila, ne za nekaj učinkovitega v sofisticiranem pravnem smislu te besede, ampak kot orodje svoje čustvene in čustvovalne nerazdruženosti: npr. nacizem, fašizem ter primitivni *résentiment* tiste vrste, ki je dal oktobrski revoluciji naravo kmečkega upora zoper meščanstvo – kar smo v milejši obliki od tiste, ki jo opisujejo Brodski, Cvetajeva, Solženicin in drugi, občutili tudi pri nas. *Objektivnost* prava in predvsem njegove ustavnosti, ki izhaja iz preproste pragmatične presoje tega, kaj je pravično v posamičnem primeru, mora biti prepuščena neodvisnim sodnikom, ki sodijo iz razuma –, medtem ko velik del politike izhaja v tem filozofskem smislu iz želje. (*Reason vs. desire.*). Od te ugotovitve pa do spoznanja, kako nenaključna je starodavnost vede o primerih človekovih sporov, prava torej, je samo korak. Vendar bi se, to je pač treba priznati, iz našega sedanjega, to pa velja za velik del kontinentalne Evrope, prava, to težko naučili. Če bi bile stvari drugačne, bi mi tega spisa ne bilo treba pisati.

² Ugovor, da je tako ime dovoljeno v Italiji in drugod po Evropi, ne dokazuje nič pravnega. S pravnega stališča je ime stranke, ki povezuje religiozna čustva s političnimi interesi – pri tem je govorjenje o »krščanskem etosu« kot programu stranke naravnost slaboumno, predvsem pa žaljivo za sam evangelij, če vemo, da navija za kapitalizem – zgolj pot do kršitve načela ločitve Cerkve od države. Na primer. Kaj se zgodi z muslimanskim oziroma za nasprotje od katoliškega s pravoslavnim, luteranskim, evangelističnim in drugimi »etosi«, če pride na oblast »katoliški etos«? Predstavljajmo si stranko, ki bi trdila, da ni isto kot katoliška Cerkve, v svoj program pa bi privzela celotno katoliško doktrino. Ker je v družbi enainpetdeset odstotkov katoličanov, dobi taka stranka na volitvah absolutno večino in prične vladati ateistom, muslimanom in drugim kristjanom v imenu svoje – tudi ne edinozveličavne – razlage evangelija? Jasno, da ne gre za pravilnost te razlage. Gre za to, da prek takega mehanizma država postane orodje za politično vsiljevanje religioznega nazora, to je najmanj kršitev verske svobode drugih. Prav sedaj na primer poteka senatna potrditev kandidata za sodnika vrhovnega sodišča Združenih držav Amerike, gospoda Stanton. ki je bil svoje čase *attorney general*, se pravi najvišji izvršilni (ne sodni) državni uradnik države Connecticut. V tej vlogi je bil dolžan zagovarjati postopke guvernerja, ker funkcija združuje tožilsko in pravobranilsko delo, tako da je *attorney general* advokat države – in torej tudi guvernerja. Ta si je privoščil, da je ukazal v znak žalovanja na veliki petek, kar je za kristjane dan, ko so Judje ubili njihovega boga, ki pa je bil za Jude, in je še, samo eden od lažnih prerokov, obesiti zastave na pol droga. To je verjetno veljalo samo za nekaj zastav pred guvernersko palačo. Stanton je to stališče pač zagovarjal po uradni dolžnosti, čeprav je po zvezni ustavni doktrini to flagrantno kršenje načela *separation of church and state*. Jasno: vsako državno udejstvovanje pri verskih obredih je žalitev in napad na vse predstavnike drugih ver in za ateiste. Kaj si pri nas na primer mislijo muslimani – in povsem irrelevantno je, da so to zvečni preprosti delavci, npr. albanske narodnosti – ko na televiziji gledajo predsednika vlade, kako se križa in pokleka pri katoliškem verskem obredu?

sko demokratska stranka naslonila na vse napore zadnjega vaškega kaplana, ki je zadnjih petinštirideset let *versko* deloval med ljudmi. Glasovi, ki so jih krščanski demokrati dobili, niso bili posledica *njihovega* programa, za katerega večina tistih, ki so zanj glasovali, še vedeli niso, marveč čisto enostavne kmečke povezave med besedico »krščanski« in pa sklepom, da »bo to že v redu, ker ti so krščanski« – drugi pa se grede »politiko«. Odstotek glasov je bil torej grajen na umazanem manipulativnem manevru, ki je ob izdatni podpori klera pripeljal na vlado nekoga, ki na neposrednih volitvah na podlagi lastnega programa ne bi bil nikoli izvoljen.³ Da je s tem v resnici prišlo do kršenja načela ločitve Cerkve od države, se kaže v nesrmežljivi klerikalni orientaciji celotne vlade, njenega predsednika in po njegovem vzoru vseh manjših oblastnih figur.⁴

II

Naslovno vprašanje se dá zastaviti tudi s čisto pravno-dogmatičnega stališča (v primerjavi z ustavnopravnim, ki je bolj teleološko in pri katerem se mešata deskriptivni in preskriptivni moment, a o tem kasneje). Jugoslovanska in slovenska ustava namreč ne uporabljata po naključju sintagme »*zloraba vere v politične namene*«. Isti stavek se pojavlja v kazenskih zako-

³ Drugo je vprašanje, ali bodo njegove možnosti za izvolitev večje sedaj, ko je že v sedlu oblasti in ko si je podredil velik del občil, kar mu omogoča, da neguje svoj *image* s pomočjo davkoplačevalskega denarja. Perpetuacija oblasti v rokah tistega, ki se do nje dokoplje, je izraz globjega pravnega problema, ki se imenuje *quis custodet custodes?* – kdo naj varuje varuhe same? V današnjem času je zaradi hipnotičnega učinka občil to še toliko bolj izpostavljeno vprašanje, zaradi česar pa je prav ustavna neodvisnost televizije prvorazredno pravno vprašanje, ki ga je treba urediti po vzoru BBC in tistega, kar je Lord Reed v Angliji dosegel za neodvisnost te najboljše evropske televizijske hiše. Njena neodvisnost je zagotovljena s posebnim *charterjem*, ki ga izda kot ustavnopravno listino sam monarh in ki daje televiziji status neodvisnosti, podoben tistemu, ki ga imata Oxford in Cambridge.

⁴ Finančni »minister« ljubljanske »vlade« si je za svojo nalogo zadal, da povpraša ljubljanske župnike po maši, pri kateri je bil navzoč, ali potrebujejo kaj davkoplačevalskega denarja za popravilo svojih cerkva. Prelat Lešnik se na televizijski okrogli mizi vede arogatno, ko ob vprašanju reprivatizacije poudarja paradžavno vlogo Cerkve kot tiste, ki je (od koga neki?) zadolžena za karitativno dejavnost in je zaradi tega upravičena za vrnitev svojih (fevdalnih) posesti. *Družina* in drugi verski časopisi, Mohorjeva družba in druge verske, a samo *katoliško* verske, publikacije bodo morda dobile dotacijo od krščanskega demokrata ministra Capudra, ki si glede tistega, kar počne neverski *Solt*, lasti kategorično sodbo, češ da to ni umetnost. Isti minister si dovoli, kar je z ustavnopravnega stališča naravnost groteskno, govoriti izza samostanske prižnice ter vnaša »krščanski etos« z geslom »*Ora et labora!*« Že teh nekaj primerov kaže, da so ti pojavi v sekularizirani družbi konec dvajsetega stoletja izrazit provincialni anahronizem, ustavnopravno govorjeno pa celo atavizem. Če se *de facto* ni zgodilo, da je prišla na oblast sama katoliška hierarhija, to je Cerkev kot pravna oseba, so pa tisti, ki delujejo pod njenim vplivom, tako očitno eskponenti tega interesa, da bi moralo biti samo Cerkev sram že zaradi očitne analogije s prejšnjim sistemom, v katerem so nominalni oblastniki tekali k partijskim veljakom. Mar Slovenci, in v tem je morda globlji pouk te zgodbe, res nismo sposobni resne državnosti? Mar bomo vedno nihali iz enega infantilnega scenarija v njegovo recipročno različico, iz rdečega v črno? Kje so resnični sociološki vzroki za to tragičnost, ki se nam navzven seveda maščuje v izgubi vsakršne avtonomnosti? Gre seveda za to, da prav industrijska sekularizacija neusmiljeno prazni cerkve in da torej klerikalna nevarnost ne more trajati prav dolgo. Če je Slovenska ljudska stranka pred vojno dobila npr. 60 odstotkov glasov, danes pa bi jih skupaj dobili Kmečka zveza in Krščanski demokrati npr. 40, potem je teh dvajset odstotkov razlike pravi sociološki test napredka slovenske družbe. Bistvo klerikalizma je namreč sociološko, ker povezuje kmečko patriarhalnost v religiozno zasnovno. V urbani družbi klerikalizem nima nobenih možnosti. Je torej izraz zaostalosti. Ironično je seveda to, da je bila prav nerodna gospodarska politika komunistov tista, ki je zadrževala kapitalizacijo in spridila urbanizacijo prebivalstva in vrednot. Medtem pa bo prav sedanja reprivatizacija, če ji uspe pospešiti industrializacijo, še bolj pospešila tudi samo sekularizacijo.

nikih, tudi v veljavnem slovenskem. Saj za to v bistvu gre, za zlorabo vere v politične namene. Vendar se bo moralo ustavnemu sodniku, ki bo presojal sprejemljivost kazenskega pregona po taki odločbi, postavljati vprašanje *razmejitve* med tem, kar je zloraba – in tem, kar ni. Ne zakon in ne ustava tu ne moreta biti vnaprej posvem jasna in glavna naloga pravne presoje *kateregakoli* vprašanja sploh je seveda razlagati, tolmačiti (logično, semantično, sistemsko, teleološko, historično itd.) dano pravno sintagmo.⁵

O »zlorabi« v opisanem smislu ni prav nič težko govoriti. Za primer lahko uporabimo »zlorabo *predavanj* v politične namene«, ali morda širše »zlorabo *šolstva* v politične namene«.⁶

Skratka, gre za primere, ko se iz drugega deklarativnega namena ljudje zbirajo, ali so se, kot pri šolstvu, celo obvezani zbirati, potem pa jim, ko so ujeta publika (*captive audience*), vsiljujejo političen nazor ali prepričanje. Prav zato pa je lahko dopustno, če npr. katoliška Cerkev organizira *svoje* šolstvo, pač v prostem tekmovanju, če gre za deetatizirano edukativno ponudbo, z vsemi drugimi zasebnimi šolami.

V primeru običajnih katoliških aktivnosti (liturgija, pogrebi, poroke, krsti, verouk, verski tisk, karitativne dejavnosti) je zloraba vse, kar ne teži k *verskemu*, ampak k političnemu udejstvovanju. Pri razlagi evangelija duhovnik lahko poudarja Kristusov pouk o zli naravi zasebne lastnine: – »*Prej pride kamela skozi šivankino uho kot bogatin v nebesa*« in »*Nihče ne more biti moj učenec, če se ne odpove vsemu, kar ima.*« – Ne sme pa iz tega izvajati, da je komunističen red, pa čeprav je to seveda res, veliko bližje Kristusovem nauku kot pa kapitalizem (in cerkveni pohlep po starih fevdalnih posestih!), zaradi česar, da je treba glasovati za prenovitelje, ne pa za Demos.⁷

⁵ »Zloraba vere v politične namene« spada med tiste pravne primere, ki se vnaprej, podobno kot npr. »žalitev zastave«, ne dajo opredeliti. Za take primere obstaja razlaga po analogiji *inter legem*. Zakonodajalec *primeroma* našteje nekaj oblik takega ravnanja, sodnik pa ima pravico tako opredelitev širiti na podobne (analogne) primere. Vendar zakonodajalec tu ni s primeri konkretiziral zelo široke ustavne odredbe, komentatorji pri nas, npr. Mitja Deisinger v svojem komentarju veljavnega slovenskega kazenskega zakona, pa govore o tistem, kar je najbolj logična uporaba take določbe: da je namreč zloraba vere vse, kar ni na političnem, se pravi javnem, področju *stvar vere same, za lasten namen*, na primer sklicevanje na politično opredelitev in njeno vrednotenje pri verouku. Naša oblast je bila v tem pogledu po vojni precej strpna. Ker sem sam hodil k verouku k frančiškonom v Ljubljani, se dobro spominjam, da je pater Polikarp prijazno razlagal, zakaj gre komunistom na zemlji bolje kot pa vernim kristjanom. Odgovor je bil vreden Richelieuja: »Zato, ker vsak stori nekaj dobrega na zemlji, celo komunisti, ki pa morajo takoj po smrti v pekel in jih je zato treba za vse dobro poplačati, dokler so še živi.«

⁶ Seveda ni mogoče govoriti obratno o zlorabi npr. šolstva v politične namene, če je šolstvo pod komunističnim pritiskom forsiralo ateističen svetovni nazor ali celo, če je pritiskalo na protikatoliško noto. Katoliškost namreč ni politično vprašanje in napad na vero v šoli ni zloraba v političen namen – je pa lahko, seveda, kršenje akademske svobode, svobode govora, tiska itd. V svetovni ustavnopravni doktrini je suspektno vsako forsiranje, ki ga počne šolska oblast, *kakršnegakoli* svetovnega nazora, tudi ateističnega. Razumljivo, ker so starši otrok, ki so po zakonu šoloobvezni, različnih religij oz. so ateisti. Noben oče ali mati ni dolžan prenašati neznoznega nasilja, da bodo njegovemu otroku v šoli vsiljevali nazor, ki se ne sklada s tistim, kar otrok sliši doma. Iz šole je zato treba nagnati, dobesedno, tako frak kakor talar.

⁷ Bralec mi bo morda oprostil gornjo ironijo, če se morda sam zamisli nad tem, da je Wojtyłova organizacija in tudi sam Wojtyła – v nasprotju s kakšnim jezuitskim generalom, kakršen je bil Pedro Arrupe – uvrščena, da se je *sama*, in povsem brez objektivne geopolitične potrebe, uvrstila med najbolj konservativne politične struje v modernem svetu. Kapitalizem, ki brez dvoma temelji na izkoriščanju, je natančno tisto, kar je Kristus označeval kot zlo. Zaradi tega je kot prvi pogoj za pridruževanje postavljaj prav odpoved celo zasebni – v pri-

Sintagma »*zloraba vere v politične namene*« je samo izraz ustavnopravne doktrine o ločitvi Cerkve od države. Cerkev, katerakoli, mora biti ločena – institucionalno, organizacijsko, politično, personalno itd. – od državne strukture. To izhaja čisto preprosto, iz dejstva, da bi teokratična država predstavljala *nasilje nad intimnim nazorom vsakega tistega državljanca, ki ni iste vere kot država*. V tem smislu bi bila »katoliška država« natanko isto kot »belska država«, »etnično čista slovenska država«... Drugje sem pisal o psihologiji *izključevanja*,⁸ zato bi tu poudaril samo to, da gre pri vseh vrstah šovinizma, fašizma, nacizma, rasizma, nacionalizma v bistvu za isto kot pri zasebni lastnini in androlatrični (patriarhalni) organizaciji družine. Gre za to, da so eni znotraj, pripuščeni, posvečeni, večvredni itd. –, drugi pa so zunaj, *izključeni* itd. Ustavnopravna doktrina na Zahodu seveda še ne opredeljuje tako zasebne lastnine, je pa zelo odločna pri vsaki segregaciji v imenu verske, politične, nacionalne, rasne itd. pripadnosti. Ustavnopravni doktrini o ločitvi Cerkve od države in o diskriminaciji slednja nasprotuje enakosti pred zakonom, to pa je temeljni postulat vsakega pravnega reda (*equality before the law*), sta zato pojmovno in logično povezani. To je bistveno, ker naša duhovščina izhaja iz nevednosti ali pa se dela nevedno, češ da je ločitev Cerkve od države sama po sebi politična, v tem smislu arbitrarna, kar seveda ne pravno, ne zgodovinsko in ne politično, sploh ni res.⁹

V tem sobesedilu je mogoče omeniti tudi vprašanje vključitve teološke fakultete v ljubljansko univerzo. Univerza je *javna* ustanova, ker se financira iz davkoplačevalskega denarja *vseh* v Sloveniji zaposlenih ljudi.¹⁰ Taka univerza ima lahko oddelek, ki se ukvarja z religijo – in nikakor ni nujno, da z religijo kot antropološko ipd. kategorijo. Teologija kot eksegetična veda o sakralnih tekstih ima svojo notranjo substanco, kateri ni mogoče

merjavi s tisto nad produkcijskimi sredstvi – lastnini. Nepojmljivo je, kako je v katoliški Cerkvi lahko poražena napredna struja, kakršno je zastopal ravno Arrupe kot predstojnik intelektualne avantgarde Societatis Jesu. (Tako vlogo jezuitov je, zanimivo, anticipiral že Thomas Mann v Čarobni gori, točneje v govorjenju Nafta, kar si pravzaprav ni težko razlagati: zoprvanje zasebnemu prilaščanju presežne vrednosti se upira vsakomur, ki dojame intimno zvezo med javnostjo lastnine nad produkcijskimi sredstvi in – svobodo.)

⁸ B. M. Zupančič, *Pravo in prav*, Cankarjeva založba, sept. 1990, esej z naslovom »Iz presežka« in drugi.

¹⁰ Tik pred volitvami je prišlo do nezaslišanega vmešavanja katoliške Cerkve v predvolivni boj. Škofje so z objavo »Predvolivne izjave slovenskih škofov« med vrsticami, in ne preveč subtilno, namigovali, za koga naj glasujejo preproste kmečke ženice, ki predstavljajo večino nedeljske publike po slovenskih cerkvah. Iz polemike, ki sem jo začel s svojim javnim protestom, je potem izšlo, da se večina cerkvene uradne hierarhije pravzaprav ne zaveda, da gre tu za vprašanje *pravne in politične kulture* in ne za arbitrarno odiranje Cerkve od političnega vpliva. Normalno pa je seveda, da si je kler s tem zapravil velik del podpore napredne inteligence, saj je npr. slika kandidata Pučnika z nadškofom, ki je bila objavljena v časopisu Demokracija z očitnim namigom, s kom si je *metropoli* dober, enostavno žaljiva za iskrenega vernika. Kdor veruje iz metafizičnega doživetja in ne zato, ker bi se mentalno podrejal cerkveni hierarhiji in njenemu precej obledelemu blišču – o sekularizaciji bi bilo treba *sociološko* razpravljati – seveda ne more prenesti, da se organizacija, ki naj bi bila posebej nejeziva intimnih, najbolj intimnih čustev človeka do svojega boga, vmešava v banalne politične zadeve. Empirično vprašanje je, koliko svobodne inteligence je katoliška Cerkev *sploh* sposobna pritegniti – vsekakor pa danes manj kot pred volitvami. V tem je tudi kratkovidna kmetkost (patriarhalnost itd.) katoliške Cerkve v primerjavi npr. z grško pravoslavno, ameriško episkopalo itd. Zelo poučen je glede vloge grške cerkve Kazantzakisov roman »Kapitan Mihalīs« – v sijajnem Udovčevem prevodu.

¹⁰ Lahko bi šlo za zasebno npr. katoliško, univerzo, ki bi se financirala iz šolnin, zasebnih daril in zapuščin, prispevkov in dohodka iz javnih raziskovalnih konkurzov.

odrekati znanstvenosti – oziroma bolje, tu sploh ne gre za znanost, kakor tudi ne gre za znanost pri pravu in podobnih humanističnih vedah.¹¹ Nesprejemljivo pa je, če je taka teološka fakulteta *zgolj* katoliška, če torej ne gre za *odprt* oddelek, na katerem je dejansko mogoče kot ne-edinozveličavno študirati *katerokoli* religijo oz. teologijo: protestantsko, muslimansko, pravoslavno itd.¹² Vsaka monoreligiozna teologija na *državni* univerzi je kršenje ustavnih pravic vseh tistih, ki verjamejo v drugačnega boga – ali pa sploh nobenega. Pri tem se niti ne spuščam v nesprejemljivost hierarhične povezanosti teološke *fakultete*, katere »veliki kancler« (karkoli že to pomeni) je sam nadškof: tu je situacija povsem analogna tisti, pri kateri bi visoko partijsko šolo razglasili za članico univerze. Česa takega si še komunisti niso privoščili.¹³

III

Eden od problemov kvantitativne, formalne in obenem reprezentativne demokracije je tudi ta, da s svojo dominantno večinskostjo ne le zbija družbeno bit na najnižji skupni imenovalc večine, marveč da to večinsko pojmovanje postane samodejna prerokba (*self-fulfilling prophecy*). Tisto, kar večina proklamira za družbeno resničnost (ne glede na to, ali je v resnici res), tudi *postane* družbena resničnost. Z družbenimi zadevami je podobno kot s slovnico. Marko Pohlin si je morda predstavljal, da samo opisuje elemente slovenske gramatike, toda tudi če bi bilo to res (za vse Slovence), bi jih z avtoritativnim opisom obenem tudi *predpisoval*. V pravu pravimo temu mešanje *predpisnega* in *opisnega*, *preskriptivnega* in *deskriptivnega*. Taka socialna in politična logika seveda deluje regresivno oziroma v najboljšem primeru ustavlja razvoj novih vrednot(enj) med ljudmi.

Spričo tega ni naključje, da je marksizem postavil nasproti formalni demokraciji kot pojem *avantgardnost* (kompartije): če bi kvantitativna demokracija kot institucionalizirana prevlada večine *res* delovala, bi se civilizacijski proces ustavil, ustavila pa bi se tudi zgodovina.¹⁴

¹¹ Fetišizacija znanstvenosti kot empirične in falsifikabilne doktrine je danes stvar kritične retrospektive in ne nekaj, kar bi npr. predstavljalo aktualen pomislek zoper vključitev teologije v *universitas studiorum*.

¹² V posvetovanju z rektorji evropskih univerz septembra v Dubrovniku sem prišel do podatka, da so te stvari drugače urejene v srednjeevropskem prostoru, kjer da zvečine teologija *ni* odprta za druge religije, marveč je monoreligiozna. Tako mi je pojasnil nemški rektor, sicer teolog, Fisher-Appelt, vendar z dodatkom, da ni *politično* realistično pričakovati odprtosti evropskih teoloških fakultet. To seveda žal ni ravno argument, s pravnega stališča pa sploh ni sprejemljiv – ne glede na to, da se pravnosti in demokracije po dveh svetovnih vojnah ne bi ravno učili od Mitteleurope. Toda v Pragi npr. to pomeni, da ima univerza *več* teoloških fakultet.

¹³ Ravno sprejem teološke fakultete, *vel non*, nazaj na univerzo bo pravšen lakmusov test sedanje slovenske politične situacije. Ne glede na gornja pomisleka, mimo katerih nikomur, ki svobodno in demokratično razmišlja, ni mogoče kar tako – na primer v slepem oponašanju drugih univerz v srednji Evropi – se bo o teh zadevah opredeljevala cela univerzitetna skupnost – najboljše prav na skupščini univerze. Vlada se je doslej vzdržala neposrednega pritiska za sprejem teologije nazaj na univerzo, ni pa rečeno, da bo pri tem tudi ostalo. Nепreverjena vest je tudi, da je vlada pripravljena iz *nacionalnih* sredstev dosedanji *zasebni* organizaciji, katoliški teološki fakulteti, *kupiti* stavbo, ki jo bo izpraznila biotehnična fakulteta. Oblast se pač obnaša, kakor da je narod Slovencev isto kot narod katoličanov, čeprav so, to se rado pozablja, na demokratičnih volitvah demokristjani dobili *manj* glasov od komunistov, zaradi česar so Slovenci, tudi glede na to, koga so izvolili za svojega predsednika, prej narod komunistov. Če stvari nekoliko karikiramo.

¹⁴ Seveda je zelo naivno domnevati, da na demokratičnem Zahodu demokratičnost pomeni, da vlada dela po navodilih ljudstva. Menjavata se pač dve fazi političnega življenja

Pri nas je prišla na vlado *reakcija*. Svojo reakcionarnost pa lahko novi režim pojasnjuje z legitimiteto – čeprav je zame na primer zelo vprašljiva – večinske demokracije. Spričo tega je seveda nastal masoven zasak nazaj, *regresija rezidualnih vrednot*, ki so ostale aktualne (npr. lastninski kompleks) ravno zato, ker so bile po vojni neorgansko zatrte. Namesto da bi bile presežene. Vprašanje je, koliko časa bo ta *recidiv lastninskosti* trajal, kajti stvar je v tem, da *objektivno* (na Zahodu) te vrednote sploh niso več aktualne. To se najbolje vidi ravno na primeru klerikalnosti, ki je bila zaradi svojega zgodovinskega poraza (kot klerofašizem) nasilno zbrisana s slovenske table. Cerkvena struktura sama najbolje ve, ne le da nima na svoji strani inteligence,¹⁵ marveč tudi, da je sekularizacija splošen svetoven proces, kot pravi Peter Perger, sociološko pa v korelaciji z industrializacijo.¹⁶

IV

Ključno vprašanje je torej, *kolikšna je razpolovna doba anahronizma*, ki smo mu priča. Ravno zato, ker že sama religioznost sploh, katoliškost pa še posebej, nimata sociološkega temelja v moderni družbi – v slovenski pa samo toliko, kolikor je žrtev zakasnelih učinkov nemškega kolonializma na tem geografskem področju – je jasno, da je klerikalizem danes zelo prehodni fenomen. Sociološko govoreno: aktualen je natančno v meri, v kateri je slovenska družba še vedno kmečka družba.

Z zasokom večinske demokracije je sicer prišel do veljave ta avtoritaren moment – to, kar France Bučar imenitno imenuje »vaška demokracija« – samó vprašanje je, koliko časa bo trajal. V razlašeni, nelastninski družbi, kjer ni *kapilarne oblasti*, kakršno daje lastnina lastniku produkcijskih sredstev,¹⁷ bi bila prognoza cerkvene in klerikalne nadvlade nikakršna.

(volitve in vladanje), da o vplivu masovnih občil (tim. Madison Avenue) sploh ne govorimo. V času televizije pa je sploh jasno, da vladajoča plast (da ne rečem ravno razred) *oblikuje* javno mnenje: če so npr. televizijske kompanije v rokah zasebnikov, od njih, kajne, ni ravno pričakovati napadov na zasebno lastnino. Tako manipulativno pa se, seveda zelo zvito, udejanja natančno tista »avantgardnost«, ki jo je na primer pri nas partija sicer proklamirala in v nekaterih rečeh, npr. glede lastnine, celo speljala – ni je pa bila sposobna dejansko v podrobnostih udejaniti. Kljub temu. Moje stališče je bilo in ostaja, da je družbeno stanje, ravno zaradi razlastnitvenja, pa tudi zaradi drugih političnih potez, ki iz tega bolj ali manj posredno izhajajo, oz. so izhajale, da je stanje pri nas *zgodovinsko* za dve konjski dolžini pred stanjem v katerikoli razviti kapitalistični deželi. Razlog za to je preprost in Durkheimovski in izhaja iz tega, kar sem povedal zgoraj: ravno večinska demokracija (v koaliciji s potrošništvom) je po drugi svetovni vojni uspela vreči *razvoj vrednot* iz razvijalca v fiksir, tako da je zaostanek neadekvatnih vrednot za razvojno stopnjo produkcijskih sil vedno večji. Po Durkheimu to povzroča razpad vrednostnega sistema (*anomie*) ter razpad družbe v zadnji konsekvenci, saj so vrednote tiste, ki izhajajo iz povezanosti ljudi, so tiste, ki ljudi povezujejo, kakor pravi Durkheim – v prah posameznikov. Ta atomizacija na posameznike se kaže v *masovni shizoidizaciji* (odtujenosti posameznika svetu, sebi in drugim), iz tega se razvija, sedaj pa pravi in res udarni *metafizični proletariati*. Ta bo nosilec sprememb v naslednji fazi zgodovinskega razvoja.

¹⁵ Na to temo zanimiva anekdota. Ko sva z enim od redkih sedaj katoliško artikuliranih intelektualcev nekoč nastopila na predavanjih na teološki fakulteti, mi je v diskusiji po predavanju, ko se je zvrstilo že nekaj prav slaboumnih vprašanj, porinil listek, na katerega je napisal: »Monopolizirajva diskusijo.«

¹⁶ Če bi kdo domneval, da to v naši situaciji v primerjavi pomeni, da je katoliškost v svojih vrednotah – v primerjavi npr. s Španijo ali Italijo, kjer pač je avtohtona – pravzaprav *kmetskost*, taka pa je po izvoru praktično celotna cerkvena hierarhija – potem ima prav.

¹⁷ To je seveda resničen razlog, zakaj Wojtyła deluje reakcionarno: ironično je, da je zaradi svoje poljske istovetnosti ohranil lastninsko mentaliteto *ravno spričo* dejstva, da je bila na Poljskem lastnina prekmalu, kot pri nas, prepovedana. Ni mogoče prevečkrat poudariti, da je lastnina oblast in da je prav deviantno, če se lastnina zagovarja v imenu demokracije, če že sprejmemo na primer njen zagovor v imenu učinkovitosti. Vsaj v naših zaostalih razmerah.

Nevarnost pa obstaja, da bi avtoritarnost, patriarhalnost, inertnost, egalitarnost in podobne vrednote, ki so poprej kontaminirale samoupravljanje, sedaj prav s cerkveno pomočjo stopile v koalicijo z malomeščansko mentaliteto pohlepnega malega lastništva *kot oblike oblasti*.¹⁸ Če se to zgodi, bo slovenski nacionalni zavesti povzročena škoda, ker bodo cele generacije mladih vzgojene v regresivnem, avtoritarnem duhu, ki že zelo izrazito veje iz izjav nekaterih ministrov. Toda celo v tem primeru bo lastninjenje zelo hitro preraslo v multinacionalne družbe. Te so skoraj povsem odtujene lastniku delnice in jih imajo v rokah – zelo podobno kot socialistična podjetja – managerji, v zadnji konsekvenci pravzaprav kot obliko javne, se pravi družbene, lastnine. S tem je zbrisan moment lastnine *kot oblasti*. Na tej točki smo Slovenci sicer že bili, in če se bomo nanjo vrnili po drugi poti, bo ta meander predvsem zguba časa.

Za sklep bi želel poudariti naslednje ugotovitve.

Prvič, slovenska javnost se po mojem premalo zaveda, da je (bo kmalu) razpeta med malolastninski (klerikalno-kmečki) nazor na eni ter napreden nazor na drugi strani. Naprednost slednjega je tudi stvar razvoja, medtem ko je bila *objektivna* podobnost med socialistično mentaliteto in razvito kapitalistično bistveno večja od podobnosti med malomeščansko ter kapitalistično: kriterij za podobnost je slejkoprej *javnost* funkcije lastnine.

Drugič, klerikalnost je zato empirično vprašanje sociološke strukture slovenske populacije. Jasno je, kam bosta stopila proletariat in napredna inteligenca, in jasno je tudi, da »razlaščenih lastnikov« ni dvesto tisoč, kot to trdijo njihovi pravni hujskači.

Tretjič, klerikalizem v vseh svojih oblikah je podoben zastarelim in ne več rabljenim besedam, ki jih uporabljajo naši izseljenci, ko se po petdesetih letih vračajo v »stari kraj.« Te besede so ohranili, drugače jih ne bi, ker so bili izločeni iz živega narodovega življenja. Klerikalizem kot rezidualna vrednota danes ne bi obstajal, če ne bi bilo povojnega prevrata, s katerim je bil nasilno izločen iz igre. Tako pa se je v svoji fosilni različici ohranil. Podoben je recidivu prebolele malarije, ki ni ne nevaren niti ne more trajati zelo dolgo – razen če stopi v koalicijo s fašistoidnimi težnjami malih lastnikov.

Četrtič, slovenska Cerkev se regrutira iz kmečkih slojev in zato goji kmečke, se pravi tudi lastninske vrednote. Na kmetih tudi ima svoje glavno zaledje. Ravno zato pa slovenska Cerkev ni sposobna doumeti, kaj je zanjo samo – v prihodnji urbani družbi – najbolje in je že na srednji rok sama svoj najhujši sovražnik. Njena trenutna reakcionarnost ji ni pridobila simpatij med tistimi, npr. kmeti, ki so tako ali tako na njeni strani. Veselo pa si je zapravila vsako podporo osvečenega urbanega prebivalstva in inteligence. To pomeni, da se bodo med duhovnike tudi v prihodnje vpisovali zgolj kmečki fantje, ki ne bodo znali biti mestni kaplani in župniki. Točno v meri, v kateri je kmetstvo danes preživelo kot fenomen, je tudi slovenska katoliška Cerkev izgubila svojo prihodnost.

¹⁸ Ne smemo pozabiti, da se fašizem regrutira iz slojev malega lastništva. Glej npr. Theodor Adorno, *Avtoritarna osebnost* ali njegove *Minima moralia*. Ta sloj malih lastnikov je v sedanjem času pričel dvigovati glavo in kazati revanšistične in reakcionarne težnje. Govorjenje teh ljudi o krivici, ki da jim je bila z nacionalizacijo prizadejana, je višek primitivizma: kakor da ne bi bilo že kar nekaj časa jasno, da je ves lastninski presežek vedno stvar izkoriščanja. Če ti ljudje de facto pridejo na oblast, tudi posredno prek klerikalne vlade, potem se naprednim in naprednosti na Slovenskem slabo piše ta čas.

Petič, dejstvo, da se *sploh* postavlja vprašanje klerikalizma, je s pravne stališča absurdno in je izraz nerazvitosti pravne kulture, v kateri po tradiciji velja stroga in pojmovno razdružena ločitev Cerkev od države.

Lj., sept. 1990

Cerkev ne sme biti vezana na noben družbeni sistem

pater
Hieronim
Žvegljč

Vprašanje, ki ga odpirate, je živo, pereče in izredno aktualno; prepričan sem, da je evangelist Janez zadel bistvo, ko opisuje trojni vir zla na svetu: poželenje oči, poželenje mesa in napuh življenja, kar po domače povedano pomeni: imeti, grabiti, posedovati; uživati, streči telesu na čutnem področju; gospodovati, vladati, ne se podrejati. Vse to trojno poželenje je bolj ali manj navzoče v vsakem človeku in mora biti na uzdi, drugače sledi zlo, nesreča in razočaranje. J. Janžekovič je nekoč dejal, da je Jezus, ko je zavrnil satanovo skušnjava (trojno ponudbo), dogodek opisujejo evangelisti Matej (4, 1–11), na kratko Marko (1, 12–13) in Luka (4, 1–13), *premagal tudi skušnjava klerikalizma*.

1. Kriza je, kakor pravi Jacques Maritain, stanje, ki nastane, ko staro odmre, novega pa še ni. Krize so torej reden, normalen in stalen pojav na razvojni poti družbe in posameznika.

2. Poti nazaj ni, saj teoretiki govore o današnji in jutrišnji Evropi kot o pokrščanski Evropi, krščanstvo jutrišnjega dne ne more biti krščanstvo včerajšnjega dne. Petrova ladja pa mora, kot pravi A. Rebula, neprestano metati s krova balast, ki so ga nakopičila stoletja. Težava je v tem, da zna tako malo ljudi ločevati bistveno od zgolj prigodnega, večne vrednote od zgolj časovno pogojenih ali celo modnih. »Katoliška Cerkev« etimološko pomeni »vesoljno občestvo«, nekaj torej, kar je pravnje za ljudi vseh časov, celin, ras, narodnosti, poklicev in starosti, za moškega in žensko. Mnogo pa jih je mislilo in dosti jih še misli, da je to organizacija in filozofija ali stil življenja, ki ga je treba »milom ili silom« razširiti po vsem svetu. V ameriški slovenski reviji Ave Maria je bilo v uvodniku maja letos zapisano, da bi bilo treba »pokristjaniti katoličane«.

3. Večkrat mi pride na misel, da je tisti, ki se nenehno naslanja na plot ali se krčevito opira na bergle, najbrž majav v nogah. V evangeliju je zapisano, kaj nas čaka ob koncu časov: »Lačen sem bil in ste mi dali jesti...« (Mt 25, 31–46). Ključnega pomena bo naš odnos do ljudi; nobene izpita iz verskega nauka torej. Ne trdim, da pouk in vzgoja nista pomembna, trdim pa, da je praksa pomembnejša od teorije. Krščanstvo niso predvsem dogme in definicije. Dobro se je tudi spomniti, da »vsaka definicija« (označba) nekaj pojasni in nekaj zamegli (E. Kocbek).